

Krimgotisk.

Goterne er almindeligt kendt i oldtidens historie. De var et germansk folk, der oprindeligt vel boede i det nordøstlige Europa, muligvis oppe omkring Weichsel-flodens udmunding i Østersøen. I løbet af de første århundreder efter Kristus vandrede de sydpå, og vi finder dem omkring 200 efter Kristus nede ved Sortehavets kyster. Den østgotiske konge Ermanarik oprettede omkring 350 et stort rige, der omfattede væsentlige dele af det nuværende Sydrusland. Men allerede i 375 måtte han vige for hunnerne, der kom østfra. Dette forhindrede for øvrigt ikke goterne i at alliere sig med hunnerne. Goternes i øvrigt udviklede historie, samt deres andel i Romerrigets undergang, kan man læse om i historiebøgerne.

Deres sprog ved vi en del om, men den viden, vi har, er sporadisk og præget af tilfældigheder. Goterne kom i Sydøsteuropa under indflydelse af kristendommen i den arianske version. Deres første biskop Wulfila (i. e. lille ulv) oversatte omkring år 350 dele af Bibelen fra græsk til gotisk. Oversættelsen er ikke bevaret i sit fulde omfang. Det fineste - og største - håndskrift er den såkaldte Codex Argenteus (i. e. sølvhåndskriftet), som opbevares på Uppsala Universitetsbibliotek i Sverige, se <http://www.ub.uu.se/arv/codex.cfm> . Wulfila skabte sit eget alfabet, en art blanding af græsk og runer. Et eksempel på skriften kan ses her: http://www.ub.uu.se/arv/codex/faksimiledition/jpg_files/136lc1u.html

Ud over Codex Argenteus' store tekstmængde er gotisk sprog kun overleveret i mindre håndskriftfragmenter. Men vi har på grundlag af disse tekster fået et indgående kendskab til det gotiske sprogs ordforråd og grammatik.

Efter ca. 600 blev der stille om goterne. De forsvandt simpelthen som folkeslag, og sproget – eller vel snarere de gotiske dialekter uddøde. Men goternes spor er tydelige i den latinske og græske historieskrivning. Sporene er også tydelige i den store mængde gotiske personnavne, vi finder i de romanske lande, især vel i Italien og Spanien / Portugal.

Men helt uddøde var de alligevel ikke. 1554-1562 var den flamske diplomat Ogier Ghislain de Busbecq (navnet kan staves lidt forskelligt) i østrigsk tjeneste ved det osmanniske (tyrkiske) hof i Konstantinopel (Istanbul). Han havde hørt om en folkestamme på halvøen Krim (i Sortehavet), som ud fra beskrivelserne lød, som om de var tyskere. Tilfældigvis fik han at vide, at to udsendinge fra dette folk var kommet til hovedstaden, og han fik fat på dem og udspurgte dem ved hjælp af sine tolke (se oversættelsen af hans beretning nedenfor). Han

skriver selv (på latin) om disse folk og deres sprog: *Hi Gothi an Saxones sint, non possum diiudicare* – Om disse er goter eller saksere¹, kan jeg ikke afgøre.

Hans hjemmelmænd var ikke de bedste. Om den første af udsendingene, som godt nok var en goter, skriver han: ... *nam superior vicinitate, et frequenti Græcorum consuetudine sic eorum sermonem imbiberat, ut popularis sui esset oblitus*, på dansk: "...mens den første ved naboskab til og omgang med grækerne i den grad havde tilegnet sig deres sprog, at hans eget² var glemt". Den anden var: *ortu et sermone Græcus, sed qui frequenti commercio non contemnendum eius linguæ usum haberet*, på dansk: "Han var af herkomst og sprog en græker, som imidlertid ved hyppigt samkvem³ havde tilegnet sig et udmærket kendskab til deres sprog". Men et faktum er, at Busbecq optegnede en lang række ord, som han oversatte til latin. Da han ikke var sprogvidenskabsmand i vores forstand, kan ordene se lidt løjerlige ud. Nogle af dem er i staveformen tydeligt påvirket af hans flamske baggrund, ligesom andre er påvirket af datidens højtysk.

Men han gjorde det, som så mange vel har gjort, når de har mødt fremmede folkeslag: Han prøvede at finde ud af, hvilke ord de havde for helt jordnære ting.

Man kan – og bør – naturligvis stille sig selv det spørgsmål, om der ikke er tale om et falsum. Men det synes alle enige om, at det ikke er. En række af ordene er overleveret i en form, som Busbecq umuligt kan have fundet på uden et grundigt kendskab til gotisk. Og et sådant kan han ikke have haft.

Optegnelserne rummer: 2 eksempler på bestemt artikel, 40 ord, som han anså for entydigt germanske⁴, 27 ord og vendinger som han anså for tvivlsomme, hilsenen "goddag" på krimgotisk, 18 talord og en stump lyrik.

Ud fra sit kendskab til antikke forfatteres beretninger om de gamle goter gætter han på, at de er goternes efterkommere – mens hans gæt går lige så meget på, at de kan være tyskere.

I "Brev fire" i sin bog "Legationis turcicæ epistolæ quatuor" (Paris 1589), på dansk "Fire breve om den diplomatiske mission til Tyrkiet", berettede Busbecq om dette møde.

Der har gennem tiden været lavet flere udgivelser af Busbecqs beretning og ordlister. Desværre bringes ordlisterne ofte - og uden at det er kommenteret - i

¹ saksere: nedertyskere (plattysk talende), hvis dialekt ligner flamsk.

² hans eget: altså hans krimgotiske modersmål.

³ samkvem: med krimgoterne.

⁴ germanske: Busbecq skriver germanica.

en (undertiden blot delvis) korrigeret form, idet en del af ordene i førsteudgaven fra Paris indiskutabelt er behæftede med trykfejl.

Det bedste billede over den forskningsmæssige situation får man i MacDonald Stearns' "Crimean Gothic. Analysis and etymology of the corpus". Anna Libri, Saratoga (Calif.), 1978. En noget kortere version fra MacDonald Stearns' hånd er at finde i Heinrich Beck (udg.): "Germanische Rest- und Trümmersprachen". Walter de Gruyter, Berlin, 1989. Stearns' artikel hedder: "Das Krimgotische" (side 175-194).

Efter Stearns' „Crimean Gothic“ kan forskningen imidlertid ikke længere se bort fra, at de ordformer, Busbecq mente at høre, kan være påvirket af den græske mellemmands udtale af de krimgotiske ord⁵. Det vil sige, en del af lydene er ofre for det, der kaldes lydsubstitution: den talende prøver at udtale lyd, han ikke kender fra sit eget sprog, men han er ude af stand til at ramme den helt korrekte udtale.

Her bringer jeg Busbecqs ordlister i den form, førsteudgaven har⁶, og med en sproglig kommentar i det omfang ordene er gennemskuelige. Derefter kommer hele den latinske tekst fra de tyrkiske breve⁷, hvor han skildrer mødet med de gotiskkyndige, og til sidst en oversættelse til dansk af samme tekst. Oversættelsen er lavet af undertegnede.

Busbecks lister.

Først står det krimgotiske⁸ ord, derefter Busbecqs oversættelse til latin, og i kantede parenteser først den gotiske form i det omfang jeg har kunnet verificere den, og til sidst den danske oversættelse af Busbecqs latinske oversættelser. På gotisk læses *ai* som *æ*; *ai* læses som kort *å*; *ei* læses som langt *i*; *ô*, *û*, *ê* som langt *o*, *u* og *e*; *h* inde i et ord som den tyske *ach*-lyd; *Þ* som *th* i engelsk *thing*; *d* udtales efter vokal som *ð* (som i engelsk *the*), mens det i forlyd og efter konsonant udtales *d*.

Trykfejl i Busbecqs ordlister har jeg opdelt i: 1. sikre trykfejl og 2. formentlige trykfejl.

Indledningsvis skrev Busbecq: *omnibus vero dictionibus præponebat articulum tho aut the* : ”foran alle ordene⁹ satte han *tho* eller *the*¹⁰”.

⁵ Stearns: Crimean Gothic, kap. 5: Busbecq's Informant, side 47ff.

⁶ se fotokopi i Stearns: Crimean Gothic, side 21-26.

⁷ efter fotokopien i Stearns: Crimean Gothic, side 21-26.

⁸ ordet krimgotisk bruges i min fremstilling om Busbecqs optegnelser; gotisk om de gammelgotiske former (hos Wulfila og lign., også kaldet bibelgotisk).

⁹ ordene: der menes navneordene; disse *tho* eller *the* blev ikke optegnet og trykt.

¹⁰ bestemt artikel, altså en nydannelse, idet bestemt artikel ikke forekommer på gotisk. *tho* og *the* kan have udviklet sig af gotiske demonstrative pronomener, hvor der er overleveret former som *Þê*, *Ðô*, *Pai* og lignende.

krimgot.	latin	gotisk	dansk
Broe ¹¹ .	Panis.	(mangler) ¹²	[brød]
Plut.	Sanguis.	[blôþ]	[blod]
Stul.	Sedes.	[stôls]	[stol]
Hus ¹³ .	Domus.	[hûs]	[hus]
VVingart.	Vitis.	[weinagards]	[vinstok]
Reghen.	Pluuiā.	[rign]	[regn]
Bruder.	Frater.	[brôþar]	[broder]
Schuuester.	Soror.	[swistar]	[søster]
Alt.	Senex.	[alþeis]	[gammel]
VVintch ¹⁴ .	Ventus.	[winds]	[vind]
Siluir ¹⁵ .	Argentum.	[silubr]	[sølv]
Goltz.	Aurum.	[gulþ]	[guld]
Kor ¹⁶ .	Triticum.	[kaúrñ]	[hvede]
Salt.	Sal.	[salt]	[salt]
Fisct ¹⁷ .	Piscis.	[fisks]	[fisk]
Hoef ¹⁸ .	Caput.	[haubiþ]	[hoved]
Thurn.	Porta.	[daúrônš] ¹⁹	[dør, port]
Stein ²⁰ .	Stella.	[staírñô]	[stjerne]
Sune.	Sol.	[sunnô]	[sol]
Mine.	Luna.	[mêna]	[måne]
Tag.	Dies.	[dags]	[dag]
Oeghene.	Oculi.	[augôna]	[øjne]
Bars.	Barba.	(mangler) ²¹	[skæg]
Handa ²² .	Manus.	[handus]	[hånd]
Boga.	Arcus.	(mangler) ²³	[bue]

¹¹ broe: formentlig en trykfejl for broed (eller lignende).

¹² på gotisk er med betydningen brød kun overleveret hlaiþs, et ord der svarer til tysk Laib, engelsk loaf, ældre dansk leve.

¹³ Hus: Stearns anser h i ”Hus” for at være tilføjet af Busbecq. If. Stearns er gotisk forlydende h forsvundet i kringgotisk; han henviser til de h-løse former Ano, Ael, Iel, Ieltsch.

¹⁴ VVintch: anses som sikker trykfejl for VVintsch. Forholdet mellem gotisk winds og kringgotisk wintsch er ikke afklaret.

¹⁵ Siluir: læs silvir eller silver.

¹⁶ kor: anses af mange forskere som en trykfejl for korn; se dog note 53 ”baar” som også står uden -n i udlyd. Det kunne ses ud som mere end en tilfældig fejl.

¹⁷ fisct: anses som sikker trykfejl for fisch.

¹⁸ hoef: anses som sikker trykfejl for hoefd (eller lignende). Ang. h i Hoef(d): se note 13.

¹⁹ daúrônš er egl. en flertalsform. Udviklingen aú > u lyder ejendommelig, men sammenlign note 40. Hvis ikke Busbecqs form er en simpel trykfejl – der har været foreslået, at der skulle stå Thur eller Thuru - så kunne man antage en gotisk sideform med u i stammen, måske noget i retning af dur eller duru. Sml. tysk Tor kontra Tür.

²⁰ Stein: anses som sikker trykfejl for Stern.

²¹ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog må det på gotisk have heddet bards.

²² Handa: Ang. h i Handa: se note 13.

²³ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog må det på gotisk have heddet boga.

Miera.	Formica.	(mangler) ²⁴	[myre]
Rinck	siue	[”Rinck” eller ...]	
Ringo.	Annulus.	(mangler) ²⁵	[ring]
Brunna.	Fons.	[brunna]	[kilde, brønd]
VVaghen.	Currus.	(mangler) ²⁶	[vogn]
Apel.	Pomum.	(mangler) ²⁷	[æble]
Schietē ²⁸ .	Mittēre sagittā ²⁹ .	(mangler) ³⁰	[afskyde en pil]
Schlipen.	Dormire.	[slêpan]	[sove]
Kommen.	Venire.	[qiman ³¹]	[komme]
Singhen.	Canere.	[sigggwan ³²]	[synge]
Lachen.	Ridere.	[hlahjan]	[at le]
Eriten. ³³	Flere.	[grêtan]	[græde]
Geen.	Ire.	(mangler) ³⁴	[at gå]
Breen.	Assare.	(mangler) ³⁵	[at stege]
Schuualth ³⁶ .	Mors.	(mangler) ³⁷	[døden]

[Herefter nogle vendinger indflettet i den latinske tekst]:

Knauen tag³⁸ erat illi Bonus dies : *knauen* bonum dicebat, & pleraque alia cum nostra lingua non satis congruentia vsurpabat, vt ...

²⁴ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog må det på gotisk have heddet miurjo.

²⁵ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog må det på gotisk have heddet hriggs (udtalt hrings).

²⁶ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog må det på gotisk have heddet wagns.

²⁷ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog må det på gotisk have heddet apls.

²⁸ Schietē: læs: schieten.

²⁹ sagittā: læs: sagittam.

³⁰ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog må det på gotisk have heddet skiutan.

³¹ qiman: læs kwiman.

³² sigggwan: læs singwan.

³³ Eriten: anses som sikker trykfejl for Griten eller Criten.

³⁴ den overleverede gotiske form hedder gaggan (læs gangan); i tyske dialekter findes formen gahn, som må svare til et gotisk gên; sml. dansk gange og gå og oldtysk gangan ved siden af gân.

³⁵ ud fra ordets form i andre andre germanske sprog kan det på gotisk have heddet brêdan; på grund af det manglende d vil visse forskere hellere se det som beslægtet med middelhøjtysk bræjen: lugte eller det beslægtede midelhøjtyske brüejē: koge, svide, brænde.

³⁶ Schuualth: læs swalth.

³⁷ ud fra det overleverede gotiske adjektiv swulta-wairþja: ”som nærmer sig døden” må ”døden” have heddet swults. Busbecq genkender formentlig det kringgotiske ord fra flamsk zwelten/ swelten: dø (aflydende verbum, som i præteritum hedder swolt, fra et ældre swalt).

³⁸ Knauen: volder en del vanskeligheder, da et adjektiv med helt samme betydning ikke lader sig opspore i de germanske sprog. Der er enighed om, at ”knauen tag” må være en akkusativ, jf. moderne tysk ”guten Tag”, ”guten Abend” o.l. Der er foreslået slægtsskab med norrønt knár: dristig, energisk, og med det norrøne verbum kná: jeg kan, oldhøjtysk knâan: kende samt til angelsaksisk knâwan: vide (jf. moderne engelsk know). Ang. mulig etymologi til knau-: En udvikling urgermansk knawaz > (ikke belagt) gotisk knaus kunne ligne en udvikling i norrønt knár. Her er foreslået urgerm. knawaz > urnord. knawaR > norrønt knár. Sammenlign urgerm. blêwaz > urnord. blâwaR > norrønt blár (”blå”).

[”Knauen tag” var for ham Bonus dies [latin = goddag]: Knauen betød bonum [latin = god] og han brugte flere andre ord, der ikke rigtigt var i overensstemmelse med vores sprog³⁹, som for eksempel ...]

krimgot. ⁴⁰	latin	dansk
Iel ⁴¹ .	Vita siue sanitas.	[liv eller godt helbred]
Ieltsch ⁴² .	Viuus siue sanus.	[levende eller ved godt helbred]
Iel uburt ⁴³ .	Sit sanum.	[gid det må være sundt]
Marzus ⁴⁴ .	Nuptiæ.	[bryllup]
Schuos ⁴⁵ .	Sponsa.	[en brud]
Statz ⁴⁶ .	Terra.	[land]
Ada ⁴⁷ .	Ouum.	[et æg]
Ano ⁴⁸ .	Gallina.	[høne]
Telich ⁴⁹ .	Stultus.	[dum]
Stap ⁵⁰ .	Capra.	[ged]
Gadeltha ^{51 52}	Pulchrum ⁵³ .	[behageligt]

³⁹ vores sprog: der menes vel flamsk (eller måske også tysk).

⁴⁰ Jeg anfører i fodnoterne eventuelle tilsvarende gotiske ord. Nogle af ordene er – som Busbecq også selv fornemmede - ikke germanske.

⁴¹ Iel: anses af mange som svarende til et ikke belagt gotisk hail: helbred. Dermed skulle der være sket følgende lydudvikling hail > hêl > êl > iel. Desværre er der ikke andre ord i Busbecqs liste der opviser gotisk ai. Iel kan - hvilket nok er mere sandsynligt - være et låneord fra et finsk-ugrisk sprog. Ang. finsk elo = liv oplyser Otto-Ville Ronkainen, Helsinki Universitet: Vokalen e er kort, plural hedder elot. Livonisk har dog je'l, altså diftongering. Estisk elu betyder både liv og sundhed! Judit Horváth, Århus Universitet oplyser angående ungarsk élet = liv: Vokalen é er lang. Substantivet er afledt af verbet él: at leve. Både i de østersøfinske sprog og i ungarsk forekommer altså el-/ él- + t; se note 42.

⁴² Ieltsch: anses af mange som svarende til gotisk hail: sund, rask. Afledningen kan dog være en finsk-ugrisk rod ielt- plus den gotiske adjektivendelse -isk(s) > -isch > -sch. altså med udviklingen ieltisk(s) > ieltsch, som kan forklare at t er bevaret. t i ieltsch er uforklarligt ud fra gotisk hail. Se note 41.

⁴³ Iel uburt: uburt er en (ret) sikker trykfejl for uvurt, som vel skal læses wurt. Wurt må være en præteritum konjunktiv, svarende til gotisk waúrPi. Se note 13.

⁴⁴ Marzus: der er fremsat adskillige fantasifulde, men ikke synderligt troværdige forslag til etymologien.

⁴⁵ schuos: anses som sikker trykfejl for schnos; den krimgotiske form må være snos, svarende til et ikke eksisterende gotisk snôs; sml. gammeltysk die Schnur eller oldnordisk snór: svigerdatter.

⁴⁶ statz: må enten svare til gotisk staþs: sted, egn, eller til et ikke belagt staþs: (sø)bred, hvor kun dativ staþa forekommer i gotisk.

⁴⁷ Ada: er utvivlsomt germansk; ordet kommer af urgermansk ajja, der på gotisk ville udvikle sig til addja (ikke belagt).

⁴⁸ Ano: er utvivlsomt germansk; ordet må svare til et ikke belagt gotisk hano: høne; sml. gotisk hana: hane. Se note 13.

⁴⁹ Telych: kan være tyrkisk deli: crazy, stupid, maniac (oplyst efter forespørgsel i en tyrkisk nyhedsgruppe). Et postuleret tyrkisk telyq = dum eksisterer ikke på tyrkisk (if. svar i nyhedsgruppen)

⁵⁰ Stap: umiddelbart uigennemskueligt. Der har været foreslået, at det er en trykfejl, stap = scap; dette scap (eller skap) skulle svare til engelsk sheep, tysk Schaf: får. Den ikke overleverede gotiske form ville imidlertid hedde skêp, som på krimgotisk burde ende i formen skip (eller lignende).

⁵¹ Gadeltha: er det første af en række på tre krimgotiske ord, der alle ender på -(h)a. De oversættes med latinske adjektiver i neutrum: pulchrum, malum, album, så vi må antage, at de tre krimgotiske ord også er neutrum; jf. gotiske neutrumsformer som mikilata: stort (af mikils: stor); sml. got. pronominer i neutrum som meinata: mit, Pata: dette; ita: det.

Atochta ⁵⁴ .	Malum.	[dårligt, ondt]
Wichtgata ⁵⁵	Album.	[hvidt]
Mycha ⁵⁶ .	Ensis.	[sværd]
Baar ⁵⁷ .	Puer.	[barn, dreng]
Ael ⁵⁸ .	Lapis.	[sten]
Menus ⁵⁹ .	Caro.	[kød]
Rintsch ⁶⁰ .	Mons.	[bjerg]
Fers ⁶¹ .	Vir.	[mand]
Lista ⁶² .	Parum.	[lidt]
Schediit ⁶³ .	Lux.	[lys]
Borrotsch ⁶⁴	Voluntas ⁶⁵ .	[vilje]

⁵² Gadeltha: formentlig fra et ældre gadelata. Stammen gadel- er usikker. Stearns refererer, at ordet af nogle sammenholdes med middelnederlandsk gadelijk: behagelig, passende og med nyhøjtysk gätlich: passende, bekvem, af andre med roden gadi- i gotisk gadiliggs [læs: gadilings]: fætter, som igen sammenholdes med et ikke belagt gotisk gadils og et ligeså lidt belagt gotisk gadilan: forbinde, sammenknytte med o.l. Disse former kan sammenholdes med oldhøjtysk gegat: forbundet med. Stearns refererer underligt nok ikke til middelnederlandsk og middelnederlandsk gadelink: slægtning eller oldtyske verber som gaten, gaden: komme sammen, forene. Se note 50.

⁵³ Pulchrum: betyder if. elementære latinske ordbøger ”smuk”, men har derudover i klassisk latin også betydningerne ypperlig, fortræffelig, behagelig, lykkelig. Så det er sikkert i en betydning som ”behagelig”, at Busbecq anfører pulchrum som oversættelse af gadeltha, jf. note 50.

⁵⁴ Atochta: da der kan være tale om bortfald af forlydende h, og man måske kan forudsætte et ældre hatochta, sammenholder nogle forskere det med gotisk hatan: hade. De konstruerer et tillægsord hatugs: hadefuldt, som i neutrum ville hedde hatugata. Andre sammenholder det med oldengelsk atol: skrækkelig og norrønt: atall: rasende, ond; disse former er etymologisk beslægtede at latin odi: hader (men ikke med gotisk hatan!); ud fra disse overvejelser konstruerer de et gotisk atugs: hadefuldt, neutrum atugata.

⁵⁵ Wichtgata: umiddelbart vil man sammenholde det med gotisk hwits: hvid, neutrum whitata (lige præcist disse former af tillægsordet er ikke belagt). Da formen wichtgata etymologisk er uløselig, mener nogle, at skrivningen er en fejl for wiehtgata. Stearn formoder et wiehtgata [læs wît-gata] er dannet af hweit- plus et suffix -ig-, idet han sammenligner maht: magt og mahtigs: mægtig; problemet er bare, at maht er et substantiv, der danner et adjektiv med suffikset -igs, mens hweit- er et adjektiv i sig selv.

⁵⁶ Mycha [læs mika?]: svarer vel til gotisk mêkeis: sværd.

⁵⁷ baar: enten svarende til gotisk barn: barn eller til gotisk baúr: en født. Formen anses af nogle for trykfejl for ”baarn”; sml. note 15.

⁵⁸ Ael: måske identisk med gotisk hallus: klippe. Se note 13.

⁵⁹ Menus: ret sikkert trykfejl for mems. Måske identisk med gotisk mimz: kød.

⁶⁰ Rintsch: der har været if. Stearns været foreslået slægtskab med norske dialektale former som rind, rinde, rende = ås, bakkekam, oldnordisk rønd: skjoldbule og tysk Rand: rand, kant. Nynorske ordbøger vil kun kendes ved ”rinde” og ”rande” i den betydning:

⁶¹ fers: etymologi uklar; der er foreslået forbindelse med gotisk faírhwus: verden. En mulighed er fejlskrivning/fejlhøring for wers, svarende til gotisk waír: mand (af ældre ikke belagt waírs), hvor i bibelgotisk -s er faldet bort efter r. Sml. norrønt verr < verr < veraz.

⁶² lista, kan måske være en superlativform i neutrum af gotisk leitils: lille; superlativen er ikke belagt, men kan have heddet leitilista. Ligheden med engelsk least er mere iøjnefaldende; dette er imidlertid ikke afledt af little, men af et ur-angelsaksisk superlativ laisist- > angelsaksisk læst > moderne engelsk least; komparativen hertil er ur-angelsaksisk laisizo > angelsaksisk læssa > moderne engelsk less; der eksisterer ingen positiv. Disse angelsaksiske former er etymologisk beslægtede med det gotiske element las- i det bibelgotiske adjektiv lasiws: svag, norrønt lasinn: svag, tysk lasch: slap samt engelsk lazy: doven.

⁶³ Schediit: ordet er etymologisk uigennemskueligt. Man har sammenholdt det med gotisk skeinan: skinne og med en række andre germanske og ikke germanske ord, uden dog at nå til en acceptabel løsning. Stearns foreslår, at der måske er tale om en trykfejl, men uden at kunne angive en oprindelig form.

Cadariou ⁶⁶ .	Miles.	[soldat]
Kilemschkop ⁶⁷	Ebibe calicē ⁶⁸	[tøm dit bæger]
Tzo ⁶⁹ VVarthata ⁷⁰ .	Tu fecisti.	[du gjorde]
Ies ⁷¹ Varthata. ⁷²	Ille fecit.	[han gjorde]
Ich malthata ⁷³ .	Ego dico ⁷⁴ .	[jeg siger]

Derefter følger et tekststykke, hvor Busbecq redegør for talordene på gotisk. Først anfører jeg Busbecqs kringotiske versioner samt for hans (få) oversættelser til latin, derefter de gotiske former og til slut oversættelse til dansk.

krimgot.	latin	gotisk	dansk
ita ⁷⁵	-	ainata (neutr.)	et
tua	-	twa (neutr.)	to
tria	-	Þrija (neutr.)	tre
fyder ⁷⁶	-	fidwôr, fidur-	fire
fyuf ⁷⁷	-	fimf	fem
seis	-	saíhs	seks
seuene ⁷⁸	-	sibun	syv

⁶⁴ Borrotsch: nogle anser ordet for ossetisk (bara: vilje) tyrkisk (borç, udtales bortsj: gæld) eller tatarisk (burotsj: gæld, forpligtelse). Andre anser ordet for germansk, idet de henviser til gotisk gabaúrjôþus: vellyst. Dette sidste vil betyde, at voluntas er en fejl for voluptas.

⁶⁵ Voluntas: måske trykfejl for Voluptas: lyst, vellyst; se note 64.

⁶⁶ cadariu: sandsynligvis fra latin centurio(n) [udtalt kenturio(n)]: en anfører for den troppedeling. Derfor anser nogle formen cadariou for fejl for "cadarion", som derfor anses som stammende fra en vulgærlatinsk form, der kan have heddet kedurion eller kedorion.

⁶⁷ Kilemschkop: ordets etymologi er helt uigennemskuelig, hvilket da også har ført til en række fantasifulde forslag, der udmærker sig ved stort set at udelukke hinanden. Ganske vist kender vi fra germansk kop, cup, men så sidder vi tilbage med et kilemsch, der ikke giver mening. Andre deler ordet kilemschkop og lader førsteled være et græsk låneord (kylix = skål) og sidsteledet er så germansk schkop, som kunne være det samme på tysk schöpfen: at øse op. Men der er adskillige andre forslag.

⁶⁸ calicē: læs calicem.

⁶⁹ Tzo: formen kan være resultat af en fejlhøring. Gotisk: Þu.

⁷⁰ VVarthata: præteritum, læs warthata. Svarer vel til en senere udvikling af oprindeligt gotisk svagt bøjet waurkjan, i præteritum waurhta, som kan have udviklet sig til et senere worhteda, worteda eller lignende (altså en analogidannelse til 3. pers. flertal gotisk waurhtêdun).

⁷¹ Ies: jf. gotisk is: han.

⁷² Varthata: fejl for VVarthata/ Warthata; se note 67.

⁷³ malthata: præteritum. Gotisk kender verbet maþljan: tale, som også kendes på urnordisk. Urnordisk maþljan udvikler sig til oldnordisk mæla, dansk "at mæle". En tilsvarende assimilation þl > l må være sket på et senere stadi i gotisk. Min forklaring på den kringotiske form svarer til fodnote 67: præteritum ental gotisk maþlida kan på et senere stadium ved analogi med 3. person flertal maþlidêdun via maldêdun være endt i malthata.

⁷⁴ Ego dico: jeg siger, er fejl for ego dixi: jeg sagde; formen malthata må være præteritum.

⁷⁵ ita: forholdet mellem kringotisk ita og gotisk ainata er uafklaret.

⁷⁶ fyder: læsning sikkert fider. Der er to gotiske former: tallet fire stående alene = fidwor, men i sammensætninger fidur-, fx fidurfalþ: firfold. Stearns anser fidur- som den form, der har ført til fyder/ fider.

⁷⁷ fyuf: sikker trykfejl for fynf. Læsning sikkert finf. Nogle forskere har villet sammenholde formen fyuf med nasalsvindet i vestgermansk fimf > fif (sml. engelsk five eller nederlandsk vijf), men det er næppe holdbart.

athe	-	ahtau	otte
nyne ⁷⁹	-	niun	ni
thiine	-	taíhun	ti
thiinita	-	ainlif	elleve
thunetua ⁸⁰	-	twalif	tolv
thunetria ⁸¹	-	(mangler)	tretten
stega ⁸²	viginti	twai tigjus	tyve
treithyen ⁸³	triginta	Þreis tigjus	tredve
furdeithien ⁸⁴	quadraginta	fidwortigjus	fyrre
sada ⁸⁵	centum	taíhuntehund	hundrede
hazer ⁸⁶	mille	Þúsundi	tusind

Efter talordene reciterede hjemmelsmanden ”en sang (cantilena) i sit eget sprog, der begyndte således:”

Wara wara ingdolou
 Scu te gira Galtzou
 Hoemisclep dorbiza ea.⁸⁷

Hermed slutter gennemgangen af de dele af Busbecqs beretning, der omhandler optegnelsen af gotiske ord og vendinger.

Efter Busbecq var der meget stille om disse krimgoter.

[Stearns](#) refererer at den romersk-katolske ærkebiskop af Mohilew, Stanislaw Siestrzénczewicz-Bohusz, omkring 1780 besøgte Krim. En del år senere skrev han til en tysk forsker (min oversættelse, PEJ): „På den sydlige smalle strimmel land [af Krim, PEJ] og rundt om Sevastopol, det vil sige på de steder, hvor historien viser at goterne har boet, er der nogle små landsbyer, hvor tatarerne har et sprog, som ligner plattysk; jeg selv har i Mangut⁸⁸ kunnet forstå nogle af dem.

⁷⁸ seuene: læs sevene.

⁷⁹ nyne: læsning sikkert nine.

⁸⁰ thunetua: sikker trykfejl thiinetua (thiine + tua)

⁸¹ thunetria: sikker trykfejl for thiinetria (thiine + tria)

⁸² stega: svarer uden tvivl til oldfrisisk stíge, middelnedertysk stige, nyhøjtysk das Stieg/ die Stiege, gammelsvensk stigher, gammeldansk stig: en snes.

⁸³ treithyen: læs treithien.

⁸⁴ furdeithien: måske trykfejl for fiirdeithien.

⁸⁵ sada: må være låneord fra et såkaldt satem-sprog, måske fra persisk sad = 100.

⁸⁶ hazer: svarer til persisk hazâr = tusind.

⁸⁷ Sangen er ikke gotisk, men tyrkisk, hvilket Busbecq underligt nok ikke gennemskuede.

⁸⁸ Mangut: der er tale om byen Mangup (-Kale).

De er alle muhammedanere og tatariserede. De ved egentlig ikke hvilket sprog de taler, og siger kun at de oprindeligt var kristne og ikke muhammedanere.“ Han optegnede ikke noget af deres sprog.

Men omkring 1780 har det nok været ved at være slut med samlede krimgotiske beboelser. I 1794 er tyskeren Peter Simon Pallas således ikke i stand til at finde krimgoter.

Busbecqs tekst på latin⁸⁹:

Herunder bringes det afsnit af Busbecqs ”Fjerde tyrkiske brev”, hvor han skildrer mødet i Konstantinopel med to angiveligt gotiskkyndige personer. Efter den latinske tekst bringes min oversættelse til dansk.

Non possum hoc loco præterire quæ de gente accepi, quæ etiamnum incolit Tauricam Chersonesum, quam sæpe audiueram sermone, moribus, ore denique ipso & corporis habitu, originem Germanicam referre. Itaque me diu cupiditas tenuit videndi ab ea gente aliquem, & si fieri posset inde eruendi aliquid quod ea lingua scriptum esset, sed hoc consequi non potui. Casus tamen utcunque desiderio meo satisfecit. Cùm essent duo huc illinc delegati, qui nescio quas querelas nomine eius gentis ad principem deferrent, meique interpretes in eos incidissent, memores quid eis mandassem si id vsu veniret, ad prandium illos ad me adduxerunt.

Alter erat procerior, toto ore ingenuam quandam simplicitatem præferens, vt Flander videretur aut Batauus; alter erat breuior, compactiore corpore, colore fusco, ortu & sermone Græcus, sed qui frequenti commercio non contemnendum eius linguæ vsum haberet. nam⁹⁰ superior vicinitate & frequenti Græcorum consuetudine sic eorum sermonem imbiberat, vt popularis sui esset oblitus. interrogatus⁹¹ de natura & moribus illorum populorum, congruentia respondebat. Aiebat gentem esse bellicosam, quæ complures pagos hodièque incoleret, ex quibus Tartarorum regulus, cùm expediret, octingētos pedites sclopetarios scriberet, præcipuū suarum copiarū firmamentū: primarias eorum vrbes, alteram Mancup vocari, alteram Sciuarin. Ad hæc multa de Tartaris eorumque barbarie: in quibus tamen singulari sapientia non paucos reperiri memorabat. Nā de rebus grauissimis interrogatos, breviter atque appositè respondere.

Ea de caussa non temere dicitur Turcas, reliquas quidem nationes scriptam in libris habere sapientiam, Tartaros libros suos deuorasse, ideò in pectoribus eam habere reconditam, quam promant cùm opus sit, & veluti diuina fundant oracula.

⁸⁹ Teksten efter fotokopi i Stearns: Crimean Gothic, side 21-26. Bemærk at teksten – efter datidig skik og brug – undertiden skriver u for v eller v for u. Diverse accenter er uden betydning; dog angiver streg over en vokal et udeladt n eller m. ę læses æ. & læses et. œ= oe. Se oversættelse til dansk **efter** den latinske tekst.

⁹⁰ nam: trods forudgående punktum skrives ordet med lille.

⁹¹ interrogatus: trods forudgående punktum skrives ordet med lille.

Eosdem esse perquam immūdis moribus: si iurulentum aliquid apponatur in mensa, nulla requirere coclearia, sed ius vola manus haurire. Enectorum equorum carnem deuorare, nullo foco admotam. offas⁹² tantum sub equestri sella explicare, quibus equino calore tepefactis tanquam opipate conditis vesci. Gentis regulum è mensa argentea cibum capere. primum⁹³ inferri ferculum caput equi, vt & postremum, quemadmodum apud nos primo novissimóque loco honos habetur butyro. Nunc adscribam pauca vocabula de multis quę Germanica reddebat. nam⁹⁴ haud minus multorum planè diversa a nostris erat forma: siue quòd eius linguæ natura id ferat, siue quòd eum fugiebat memoria & peregrina cum vernaculis mutabat: omnibus verò dictionibus præponebat articulum tho aut the nostratia aut parum differētia. heç⁹⁵ erant:

Krimgotisk	Latin	Krimgotisk	Latin
Broe.	Panis.	Tag.	Dies.
Plut.	Sanguis.	Oeghene.	Oculi.
Stul.	Sedes.	Bars.	Barba.
Hus.	Domus.	Handa.	Manus.
VVingart.	Vitis.	Boga.	Arcus.
Reghen.	Pluuia.	Miera.	Formica.
Bruder.	Frater.	Rinck sive[.]	
Schuuester.	Soror.	Ringo.	Annulus.
Alt.	Senex.	Brunna.	Fons.
VVintch.	Ventus.	VVaghen.	Currus.
Siluir.	Argentum.	Apel.	Pomum.
Goltz.	Aurum.	Schietē.	Mittere sagittam.
Kor.	Triticum.	Schlipen.	Dormire.
Salt.	Sal.	Kommen.	Venire.
Fisct.	Piscis.	Singhen.	Canere.
Hoef.	Caput.	Lachen.	Ridere.
Thurn.	Porta	Eriten.	Flere.
Stein.	Stella.	Geen.	Ire.
Sune.	Sol.	Breen.	Assare.
Mine.	Luna.	Schuualth.	Mors.

Knauen tag erat illi Bonus dies: *knauen* bonum dicebat, & pleraque alia cum nostra lingua non satis congruentia vsurpabat, vt

⁹² offas: trods forudgående punktum skrives ordet med lille.

⁹³ primum: trods forudgående punktum skrives ordet med lille.

⁹⁴ nam: trods forudgående punktum skrives ordet med lille.

⁹⁵ heç: trods forudgående punktum skrives ordet med lille.

Krimgotisk	Latin	Krimgotisk	Latin
Iel.	Vita siue sanitas.	Baar.	Puer.
Ieltsch.	Viuus sive sanus.	Ael.	Lapis.
Iel vburt.	Sit sanum.	Menus.	Caro.
Marzus.	Nuptiæ.	Rintsch.	Mons.
Schuos.	Sponsa.	Fers.	Vir.
Statz.	Terra.	Lista.	Parum.
Ada.	Ouum.	Schediit.	Lux.
Ano.	Gallina.	Borrotsch.	Voluntas.
Telich.	Stultus.	Cadariou.	Miles.
Stap.	Capra.	Kilemschkop.	Ebibe calicē.
Gadeltha.	Pulchrum.	Tzo VVarthata.	Tu fecisti.
Atochta.	Malum.	Ies Varthata.	Ille fecit.
VVichtgata.	Album.	Ich malthata.	Ego dico.
Mycha.	Ensis.		

Iussus ita numerabat. Ita, tua, tria, fyder, fyuf, seis, seuene, prorsus, vt nos Flandri. Nam vos Brabanti, qui vos Germanicè loqui facitis, hic magnificè vos efferre, & nos soletis habere derisui, ac si istam vocem prononciemus rancidius, quam vos Seuene effertis. Prosequabatur deinde Athe, nyne, thiine, thiinita, thunetua, thunetria &c. Viginti dicebat stega, triginta treithyen, quadraginta furdeithien, centum sada, hazer mille. Quinetiam cantilenam eius linguæ recitabat, cuius initium erat huiusmodi:

*Vvara vvara ingdolou
Scu te gira Galtzou
Hæmisclep⁹⁶ dorbiza ea.*

Hi Gothi an Saxones sint, non possum diiudicare. Si Saxones, arbitror eo deductos tempore Caroli magni, qui eam gentem per varias orbis terrarum regiones dissipauit. Cui rei testimonio sunt vrbes Transiluanix hodiè que Saxonibus incolis habitatæ. Atque ex iis ferocissimos fortasse longius etiam summoueri placuit in Tauricam vsque Chersonesum, ubi quidem inter hostes religionem adhuc retinent Christianam. Quòd si Gothi sunt, arbitror iam olim eas sibi sedes tenuisse Getis proximas. Nec erraturum fortasse qui sentiat maiorem partem eius interualli, quod est inter Gothiam insulam & Procopiam quam hodie vocant, à Gothis aliquando insessam. Hinc diuersa Gothorum, Vvestgothorum & Ostrogothorum nomina: hinc peragratus orbis victoriis & seminarium ingens

⁹⁶ Hæmisclep skal måske læses Hæmisclep. Ordet er trykt kursiv i originalen.

barbaricæ multitudinis. Habes que⁹⁷ de Taurica Chersoneso ex his Procopiensibus didici.

Busbecqs tekst på dansk.

Oversættelse⁹⁸ fra latin til dansk af det afsnit af Busbecqs "Fjerde tyrkiske brev", hvor han skildrer mødet i Konstantinopel med to angiveligt gotiskkyndige personer. Oversættelse: © Poul Erik Jørgensen.

På dette sted⁹⁹ skal jeg ikke undlade at fortælle, hvad jeg fik at vide om en folkestamme, som i dag bebor det tauriske Chersonesus¹⁰⁰, om hvilken jeg ofte havde hørt fortalt, at den med hensyn til sprog, skikke og legemets udseende beviste sin tyske¹⁰¹ oprindelse. Derfor havde jeg i lang tid været nysgerrig efter at se én fra dette folk og, hvis det var muligt, at få fat i noget, som var skrevet i dette sprog, men det lykkedes ikke for mig. Men et tilfælde opfyldte til en vis grad mit ønske. Da nemlig to mænd blev sendt derfra¹⁰² hertil¹⁰³, som skulle overbringe jeg ved ikke hvilken klage i dette folks navn til fyrsten¹⁰⁴, og mine tolke traf sammen med dem, så huskede de, hvad jeg havde pålagt dem, hvis noget sådant skulle ske, og de bragte dem til middag hos mig.

Den ene var høj og udviste en slags helt igennem medfødt jævnhed, som ses hos flamlændere eller hos bayrere; den anden var mindre, tætbygget, mørklødet, af herkomst og sprog en græker, som imidlertid ved hyppigt samkvem havde tilegnet sig et kendskab til deres¹⁰⁵ sprog, der ikke var at foragte, mens den første ved naboskab til og omgang med grækerne i den grad havde tilegnet sig disses sprog, at hans eget var glemt. Adspurgt om disse folks sæder og skikke svarede han på passende vis. Han sagde, at dette folk var krigerisk og i dag beboede flere distrikter, fra hvilke tatarernes fyrste, når han havde behov, kunne udskrive 800 med musketter bevæbnede fodfolk, som var grundstammen i hans hær. Af de vigtigste af deres byer hed den ene Mankup¹⁰⁶, den anden Sciuarin¹⁰⁷. Derudover berettede han meget om tatarerne og deres vildskab - blandt hvilke der imidlertid forekom ikke få personer af en enestående visdom, og som, adspurgt om meget dybsindige ting, kom med korte og præcise svar.

⁹⁷ que: skal læses que (eller quæ).

⁹⁸ Oversættelsen må kun bruges af andre med angivelse af netadresse og oversætter!

⁹⁹ i. e. i min beretning.

¹⁰⁰ det tauriske Chersonesus = Krim

¹⁰¹ tyske: teksten har Germanicam, som vel også kan betyde germansk.

¹⁰² derfra: fra Krim

¹⁰³ hertil: til Konstantinopel

¹⁰⁴ fyrsten: vi ville sige sultanen.

¹⁰⁵ deres: dvs goternes.

¹⁰⁶ Mankup: hedder i dag Mangup.

¹⁰⁷ Sciuarin: hedder i dag Syuiren.

Derfor er det ikke et tilfælde, at tyrkerne siger, at alle de andre nationer har deres visdom fra bøger, mens tatarerne har fortæret¹⁰⁸ deres bøger og derfor opbevarer visdommen i deres bryst og fremlægger den, hvis det er nødvendigt, som guddommelige orakelsvar.

Endvidere [sagde han, PEJ] at de har nogle overmåde dårlige vaner. Hvis der sættes en eller anden suppe på bordet foran dem, så beder de ikke om en ske, men drikker suppen af deres hule hånd. De fortærer slagtede hestes kød uden at stege det, idet de bare lægger kødstykkerne under hestesadlen, og når disse er opvarmet af hestens varme, spiser de det, som var det tillavet på den herligste måde. Folkets fyrste spiser af et sølvbord, den første ret er et hestehoved, ligeledes den sidste, ligesom hos os smørret har ærespladsen i begyndelsen og i slutningen af måltidet.

Nu skriver jeg nogle få at de mange tyske¹⁰⁹ ord ned, som han gengav for mig, for der var ligeså mange ord der var tydeligt forskellige fra vore, enten fordi hans sprogs natur bevirkede det, eller også fordi hans hukommelse svigtede, og han forvekslede fremmedord med hjemlige. Foran alle ordene [der menes navneordene, PEJ] satte han tho eller the¹¹⁰. Ligesom vore eller kun lidt forskellige fra dem var følgende:

Krimgotisk	Dansk	Krimgotisk	Dansk
Plut.	blod.	Oeghene.	øjne.
Stul.	stol	Bars.	skæg.
Hus.	hus.	Handa.	hånd.
VVingart.	vinstok.	Boga.	bue.
Reghen.	regn.	Miera.	myre.
Bruder.	broder.	Rinck	[eller ...]
Schuuester.	søster.	Ringo.	ring.
Alt.	gammel.	Brunna.	kilde, brønd.
VVintch.	vind.	VVaghen.	vogn.
Siluir.	sølv.	Apel.	æble.
Goltz.	guld.	Schieten.	skyde en pil af.
Kor.	hvede.	Schlipen.	sove.
Salt.	salt.	Kommen.	komme.
Fisct.	fisk.	Singhen.	syng.
Hoef.	hoved.	Lachen.	at le.
Thurn.	dør	Eriten.	græde.
Stein.	stjerne.	Geen.	at gå

¹⁰⁸ fortæret: optaget dem i deres bevidsthed!

¹⁰⁹ tyske: teksten har Germanica, som vel også kan betyde germanske; med Germanica mener Busbecq, at det er ord, han kan genkende.

¹¹⁰ bestemt artikel, altså en nydannelse, idet bestemt artikel ikke forekommer på gotisk.

Sune.	sol.	Breen.	at stege.
Mine.	måne.	Schuualth.	døden.

Knaunen tag var for ham ”god dag”: knaunen betød god, og han brugte flere andre ord, der ikke rigtigt var i overensstemmelse med vores sprog, som for eksempel

Krimgotisk	Dansk	Krimgotisk	Dansk
Iel.	liv eller sundhed.	Baar.	dreng.
Ieltsch.	levende eller sund.	Ael.	sten.
Iel vburt.	må det være sundt.	Menus.	kød.
Marzus.	bryllup.	Rintsch.	bjerg.
Schuos.	brud.	Fers.	mand.
Statz.	jorden.	Lista.	lidt.
Ada.	et æg.	Schediit.	lyset.
Ano.	høne.	Borrotsch.	vilje.
Telich.	dum.	Cadariou.	soldat.
Stap.	ged.	Kilemschkop.	drik bægeret ¹¹¹ .
Gadeltha.	behageligt.	Tzo VVarthata.	du gjorde.
Atochta.	ondt.	Ies Varthata.	han gjorde.
VVichtgata.	hvidt.	Ich malthata.	jeg siger.
Mycha.	sværd.		

På opfordring nævnte han talordene sådan: Ita¹¹², tua, tria, fyder, fyuf, seis, seuene præcis¹¹³ som vi flamlændere. Thi I brabantere praler vældigt af at tale tysk¹¹⁴ og ler ad os, som om vi udtaler det ord, I udtaler som ”seven”, på en hæslig måde¹¹⁵. Han fortsatte derefter athe, nyne, thiine, thiinita, thunetua, thunetria etc. For 20 sagde han stega, for 30: treithyen, 40: furdeithien, 100: sada, 1000: mille.

Han citerede også en sang på dette sprog, som begyndte sådan:

Wara wara ingdolou
Scu te gira Galtzou
Hoemisclep dorbiza ea.

¹¹¹ drik bægeret må vel svare til ”skål!”.

¹¹² om de enkelte talords betydning, se [ovenfor](#).

¹¹³ præcis: her mener han ordet seuene (læs sevene). På nederlandsk hedder ordet zeven. Den anførte skelnen mellem seven og sevene er moderne flamlændere ubekendt.

¹¹⁴ tysk: han bruger det latinske Germanice – men der menes her nederlandsk. I senmiddelalderen betegnedes nederlandsk på de nederlandske dialekter som dietsch.

¹¹⁵ hæslig måde: det drejer sig tilsyneladende blot om formen sevene kontra seven.

Om disse folk er goter eller saksere¹¹⁶, kan jeg ikke afgøre. Hvis de er saksere, tror jeg, at de blev overflyttet hertil på Karl den Stores¹¹⁷ tid, kongen som spredte dette folkeslag over den ganske verden¹¹⁸. Dette bevises for eksempel ved byer i Transsilvanien¹¹⁹, som i dag beboes af saksiske indbyggere¹²⁰. Men med de vildeste af sakserne havde han måske til hensigt, at de skulle forflyttes endnu længere væk, helt til Krim, hvor de – blandt fjender – stadig opretholder den kristne tro. Men hvis de er goter, så tror jeg, at de allerede fra arilds tid har haft deres bopæl her nær geterne¹²¹. Det vil ikke være en fejl at antage, at den største del af området mellem øen Gotland og Procopia¹²², som de kalder det i dag, engang var beboet af goterne. Herfra stammer de forskellige navne på goterne, vestgoterne og østgoterne¹²³; herfra besejrede de den ganske verden, og herfra blev den frugtbare kim lagt til barbarernes mængde. Her er altså hvad jeg har fået at vide om Krim af disse prokopere.

© Poul Erik Jørgensen
email: 33(at)gvdnet.dk

¹¹⁶ saksere: nedertyskere (plattysk talende), hvis dialekt ligner flamsk.

¹¹⁷ Karl den Store levede 742-814. Han førte talrige krige mod de hedenske saksere.

¹¹⁸ over den ganske verden: Einhard Vita Caroli, kap. 7, beretter, at Karl lavede en regulær etnisk udrensning blandt sakserne, og at grupper af dem blev anbragt i Gallien og Germanien – men altså ikke på Krim.

¹¹⁹ Transsilvanien – også kaldet Transsylvanien: Rumænien.

¹²⁰ saksiske indbyggere: han tænker på de såkaldte Rumænien-Deutsche i Siebenbürgen (Sibiu), også kaldet die Siebenbürger Sachsen, som imidlertid er kommet til Rumænien noget senere, nemlig fra omkring 1200. På latin blev de også kaldt saxones. Dialekten har sit udspring i Mosel-området, men der har også været tilvandrere fra bl. a. Bayern og Mellemtyskland. De er således ikke efterkommere efter Karl den Stores fjender.

¹²¹ geterne, på latin getae, var et folkeslag i antikken, der var bosat på Balkan og i Sydrusland.

¹²² Procopia, på russisk Perekop, er i dag den nordlige del af Krim; Busbecq sætter utvivlsomt Procopia = Krim.

¹²³ vestgoterne og østgoterne: Busbecq skriver Westgothorum et Ostrogothorum, som er en omskrivning af de antikke latinske betegnelser Visigothi og Ostrogothi. Visi- og ostro- har imidlertid intet med vest- og øst- at gøre.